

УДК 332.142.6:314.3

ПРОБЛЕМИ НАРОДЖУВАНOSTІ НАСЕЛЕННЯ: ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Шевчук О.І.

Розглянуто вплив економічної ситуації на появу проблем народжуваності та окреслено можливі наслідки такого впливу. Запропоновано заходи, спрямовані на поліпшення ситуації.

Ключові слова: екологічна ситуація, народжуваність, проблеми, наслідки.

На зламі XX-XI ст. суттєво збільшилося антропогенне навантаження на довкілля в багатьох регіонах планети, досягнувши рівня, небезпечного для здоров'я населення. Це привернуло увагу вчених багатьох країн світу до вивчення екологічних проблем та до пошуку шляхів їх розв'язання. Адже, екологічні проблеми стали глобальними, оскільки проявляються в різних країнах і в різних кутках планети подібним чином.

Особливо актуальним стало вивчення проблем народжуваності населення у контексті впливу на їх появу екологічної ситуації в Україні. В ніч з 25 на 26 квітня 1986 р. сталася найбільша ядерна техногенна катастрофа в світі - аварія на Чорнобильській АЕС, розташованій на півночі Київської області. Вибухнув четвертий енергоблок станції. В результаті територія в радіусі 30 кілометрів піддалася радіоактивному зараженню, від радіоактивного забруднення постраждали 19 російських регіонів загальною площею з територією майже 60 тисяч квадратних кілометрів і з населенням 2,6 мільйона чоловік, та 46,5 тисяч квадратних кілометрів території Білорусії (23% від загальної площі). Загальна площа радіаційного забруднення України склала 50 тисяч квадратних кілометрів в 12 областях. [8]. Саме після цієї катастрофи народилися діти з найрізноманітнішими вадами і захворюваннями. Народження дітей з вродженими вадами пов'язане і з функціонуванням інших атомних електростанцій, які працюють за застарілими технологіями та з діяльністю інших потенційно небезпечних для здоров'я населення об'єктів.

Враховуючи перелічені фактори, департамент по народонаселенню ООН визначив 9 країн, де кількість громадян буде катастрофічно зменшуватися. Перші місця у цьому списку займають Україна і Росія. ООН попереджує, що до 2050 р. українців може стати на 23 млн менше, тобто їх залишиться всього 24 млн. Основою розрахунків є тенденції, які можуть змінюватися, зокрема, в 2004 р. народилося 412 тис. дітей, в 2005 — 432 тис., а в 2008 р. — 510,6. Однак цей приріст не забезпечує повноцінного відтворення населення.

Зазначимо, що вивченню екологічних проблем та їх ролі у народжуваності населення і якості території присвячені праці М. Долішнього [3], В. Куценко [1], Е. Лібанової [2], Л. Шевчук [4] та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Ці вчені багато зробили для висвітлення зазначених питань, привернення уваги до їх дослідження та розв'язання управлінців, науковців, соціологів, медиків та інших фахівців. Але, на жаль, екологічні фактори, накладаючи один на інший, породжують нові проблеми народжуваності населення, які вимагають сучасних досліджень. Все сказане вище засвідчує, що тема цієї публікації є вкрай актуальна і своєчасна.

Мета статті — окреслення старих та виявлення нових проблем народжуваності населення у результаті впливу екологічної ситуації, визначення можливих наслідків та заходів їх попередження.

Перед тим, як говорити про проблеми народжуваності, які виникають у результаті впливу екологічної ситуації на населення, нагадаємо, що у ряді наукових досліджень наголошується: здоров'я людини на 80% залежить від впливу довкілля.

Загальновідомо, що до хвороб антропогенного характеру належать: бронхіальна астма, рак легень, анемія бронхів, інфаркт міокарда, стенокардія, атеросклероз, дерматит, захворювання органів травлення. Якщо такими хворобами хворіють матері, то в перспективі можна зіткнутися з патологічною народжуваністю.

І справді, як зазначає Р. Моїсеєнко, сьогодні 27-28% дітей народжуються з певними хворобами. На її думку, держава мусить застосувати низку заходів для запобігання цьому, в тому числі й запроваджуючи сучасні перинатальні технології. Серед них - інший підхід до процесу вагітності та по-

логів - всіляка підтримка вагітної, роділля, а потім і породілля з боку її сім'ї, індивідуальні палати, індивідуальні пологові зали, мінімальне інвазивне втручання у природний процес пологів, спільне перебування матері та немовляти, грудне вигодовування, скорочення термінів перебування жінки з новонародженим у пологовому будинку [9].

Р. Моїсєнко зазначає, що завдяки впровадженню нових перинатальних технологій уперше за останні 3-4 роки ми маємо позитивну тенденцію до зменшення кількості патологічних пологів. Адже, якщо раніше реєстрували 70% патологічних пологів, то тепер 62%, а в тих пологових будинках, які працюють за закордонними проектами і повністю перейшли на нові сучасні технології, патологічні пологи становлять 30%. Вона наголошує, що це вже відповідає вимогам ВООЗ щодо здорового старту життя дитини [9].

У результаті впливу довкілля на матерів дуже часто народжуються діти з вродженими вадами розвитку (ВВР), які є причиною великої кількості ембріональних і плодових смертей, що виводить їх на одне з перших місць по захворюваності й смертності. Так, як зазначає Серов В. Н., згідно з даними ВООЗ щорічно тільки з вродженими вадами серця народжується 4-6% дітей. У 50% випадків це летальні або важкі вади розвитку, які в подальшому призводять до погіршення якості життя. Найбільш частими вродженими вадами розвитку є пороки органів кровообігу, нервової системи і множинні вади, які діагностуються перинатальної ультразвуковим методом [10].

На його думку, витрати на лікування та догляд за дітьми з внутрішньоутробним порушенням розвитку та ВВР не виправдовуються, що підтверджується важкістю наслідків для здоров'я і життєздатності ураженої дитини. Доцільно Серов В. Н. вважає, що необхідна комплексна профілактика вад розвитку [10].

Таблиця 1

Природний приріст населення України*

	Кількість народжених, тис. осіб	Частка дітей народжених жінками, які не перебували у шлюбі, %	Кількість померлих, тис. осіб	Природний приріст населення, тис. осіб	Міграція населення між Україною та іншими державами приріст (- скорочення) населення, тис. осіб	Кількість зареєстрованих шлюбів, тис.	Кількість зареєстрованих розлучень, тис.
1990	657,2	11,2	629,6	27,6	78,3	482,8	192,8
1991	630,8	11,9	669,9	-39,1	151,3	493,1	200,8
1992	596,8	12,1	697,1	-100,3	287,8	394,1	222,6
1993	557,5	13,0	741,7	-184,2	54,5	427,9	219,0
1994	521,5	12,8	764,6	-243,1	-142,9	399,2	207,6
1995	492,9	13,2	792,6	-299,7	-131,6	431,7	198,3
1996	467,2	13,6	776,7	-309,5	-169,2	307,5	193,0
1997	442,6	15,2	754,2	-311,6	-136,0	345,0	188,2
1998	419,2	16,2	719,9	-300,7	-152,0	310,5	179,7
1999	389,2	17,4	739,2	-350,0	-138,3	344,9	175,8
2000	385,1	17,3	758,1	-373,0	-133,6	274,5	197,3
2001	376,4	18,0	745,9	-369,5	-152,2	309,6	181,3
2002	390,7	19,0	754,9	-364,2	-33,8	317,2	183,5
2003	408,6	19,9	765,4	-356,8	-24,2	371,0	177,2
2004	427,3	20,4	761,3	-334,0	-7,6	278,2	173,2
2005	426,1	21,4	782,0	-355,9	4,6	332,1	183,5
2006	460,4	21,1	758,1	-297,7	14,2	355,0	179,1
2007	472,7	21,4	762,9	-290,2	16,8	416,4	178,4
2008	510,6	20,9	754,5	-243,9	14,9	322,0	166,8

*Джерело: Держкомстат України

Ось чому, дуже часто сім'ї, які мають одну дитину, бояться ризику народити другу дитину з вадами через негативний вплив довкілля. З 1987 р., тобто через рік після глобальної Чорнобильсь-

кої катастрофи, знизилася народжуваність, у віковій структурі населення зростає частка літніх осіб, а українська сім'я поступово перейшла до однодітної моделі, яка не забезпечує розширеного відтворення населення. Зниження народжуваності є основною причиною зменшення кількості населення України (табл.1).

Позитивним зрушенням у демографічній ситуації є збільшення кількості народжених, починаючи з 2002 р. Але, зберігається загрозлива тенденція до зростання кількості померлих, що забезпечує від'ємний природний приріст. Основними причинами смертності населення України залишаються захворювання системи кровообігу (понад 60%), новоутворення (понад 10%), нещасні випадки, отруєння та травми (приблизно 10%), хвороби органів дихання та органів травлення. Більшість смертей пов'язані саме з екологічною ситуацією на теренах України.

Зарубіжний і вітчизняний досвід засвідчує про те, що забруднення території безпосередньо залежить від особливостей територіально-галузевої структури території. Причому, в процесі суспільного розвитку негативний вплив людської діяльності на довкілля постійно інтенсифікується. Якщо наприкінці ХХ ст. фахівці стверджували, що проблема охорони природи переросла в проблему охорони оточуючого людину середовища, то зараз можна сміливо говорити, що проблема охорони природи переросла в проблему охорони людини як біосоціального виду. Про це засвідчують зміни в генофонді людини, скорочення частки розумово повноцінних людей, зростання частки дітей з вродженими вадами. Ось чому так важливо оберігати довкілля як середовище проживання людини на землі. Не випадково термін «екологія», який походить від грецького слова *oikos* - житло, місце перебування, став найбільш уживаним в наш час як в науці, так і в побуті. І якщо ситуація не поліпшиться, то проблема екологічності загалом та галузево-територіальної структури економіки зокрема стане однією з найгостріших глобальних проблем людства вже в найближчій перспективі.

Безумовно, ця проблема повинна знайти відображення у соціально-демографічній політиці в Україні, яка визначається Стратегією демографічного розвитку на 2006–2015 роки, затвердженою на виконання Концепції демографічного розвитку на 2005–2015 роки, а також розпорядженням Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 6 червня 2007 року “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії демографічного розвитку на період до 2015 року”. Конкретні інструменти реалізації соціально-демографічної політики та спосіб їх застосування затверджуються Законом про Державний бюджет та іншими нормативними актами України. Відповідно до цих документів метою соціально-демографічної політики України визначено поліпшення якісних характеристик населення України та сповільнення темпів депопуляції. У концепції демографічного розвитку України вказується на важливість здійснення виваженої демографічної політики в державі.

До пріоритетних напрямів соціально-демографічної політики в Україні належать: поліпшення демографічної ситуації; забезпечення економічних передумов уповільнення процесів депопуляції та поліпшення якості життя населення; забезпечення здорового способу життя; відродження української духовності, національних цінностей і традицій.

Розпорядження Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії демографічного розвитку на період до 2015 року” визначає основні інструменти соціально-демографічної політики в Україні, наведені нижче: поетапна виплата разової допомоги при народжуваності дитини; встановлення фіксованої щомісячної допомоги з догляду за дитиною; поетапне збільшення коштів; збільшення освітніх та виховних закладів; збільшення доступності закладів дошкільної освіти у сільській та міській місцевості; створення умов для розвитку культури та спорту. Серед усіх перелічених засобів соціально-демографічної політики, застосування якого реально відбувається, це виплата разової допомоги при народженні дитини. Усі інші заходи виявляються недостатніми для забезпечення реального впливу, як от щомісячна допомога з догляду за дитиною, або залишається все на рівні гасел і декларацій.

Як бачимо, у Стратегії демографічного розвитку на 2006–2015 роки не знайшли належного відображення проблеми народжуваності, пов'язані з негараздами в довкіллі. В той же час, за офіційними даними, в Києві, який розташований у безпосередній близькості до Чорнобиля, вроджені вади розвитку стабільно посідають перше місце серед причин ранньої неонатальної смертності -

35,4% за 2008 рік. Виходячи з того, що вроджені вади займають стабільно перше місце в структурі смертності немовлят в перші дні життя, первинної та загальної інвалідності дітей, запобігання народженню таких дітей шляхом ефективної перенатальної діагностики стало сьогодні в столиці соціально значущим аспектом. За словами фахівців, на сьогодні можливою є корекція деяких видів вад розвитку у плода внутрішньоутробно, тобто, під час вагітності [5].

Велику роль у розв'язанні зазначених вище проблем можуть відіграти різні акції, підтримувані доброчинними організаціями. Так, напередодні Великодніх свят у Західноукраїнському спеціалізованому медичному дитячому центрі (колишня Львівська обласна дитяча спеціалізована клінічна лікарня) відкрито лабораторію для полімеразно-ланцюгової реакції (ПЛР-метод). Цей проект є зразком плідної співпраці органів охорони здоров'я Львівщини та фонду допомоги дітям Чорнобиля (Нью-Джерсі, США) заснованого Зеноном та Надією Матківськими. Обладнання для лабораторії знаходилося на складах Львівської митниці з 2005 року, тобто майже 5 років. І тільки в 2010 р. була проведена реконструкція приміщень лікарні для лабораторії, а також розмитнення апаратури. ПЛР-лабораторія суттєво покращить діагностику захворювань, з основних спеціалізованих напрямків центру: онкології, онкогематології, імунології, муковісцидозу, а також дасть можливість визначити показник залишкової пухлинної маси у дітей, хворих на лейкемію, і відповідно до цього проводити лікування, що приведе до виживання хворих. При потребі лабораторія дає можливість проводити ідентифікації вірусів, та збудників TORCH- інфекцій [8]. На жаль, дуже часто такі акції є несистемними, разовими, що знижує їх ефект. Так з 10 – 17 травня 2009 року у Львівській області відбувся тиждень планування сім'ї, що проводився у рамках Всеукраїнського тижня планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я. Головною метою заходу стала активізація пропаганди здорового способу життя для збереження репродуктивного здоров'я населення, хоча обговорювалися й такі питання, як: запобігання небажаній вагітності; народження бажаних дітей; регулювання інтервалів між вагітностями; вибір часу народження дитини в залежності від віку батьків та стану їхнього здоров'я; визначення кількості дітей в сім'ї.

Варто, на нашу думку, в різних регіонах України більш широко висвітлювати досвід Львівської області, де сформована мережа медичних послуг з питань планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я. Львівський обласний центр репродуктивного здоров'я населення очолює мережу послуг з планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я і є головною установою в області. Загалом в мережі функціонують 26 кабінетів планування сім'ї (в кожній ЦРЛ), міський центр Планування Сім'ї м. Львова та мережа кабінетів планування сім'ї в медичних установах м. Львова, Дрогобича, Стрия [7].

Обласний центр репродуктивного здоров'я населення є спеціалізованою лікувально-діагностичною, організаційно-методичною, навчальною та профілактичною установою охорони здоров'я, яка забезпечує висококваліфіковану консультативну, діагностичну та лікувальну допомогу з питань планування сім'ї та репродуктивного здоров'я населення [7].

Основні завдання Центру:

1. Надання амбулаторної консультативної і лікувально-діагностичної допомоги з питань, пов'язаних з охороною репродуктивного здоров'я сімей;
2. планування сім'ї;
3. профілактика вродженої та спадкової патології;
4. профілактика захворювань, що передаються статевим шляхом (ЗПСШ);
5. надання андрологічної допомоги населенню;
6. лікування та профілактика безплідності;
7. організація навчальної роботи серед медичних фахівців, соціальних працівників, психологів та педагогів основам репродуктивного здоров'я, планування сім'ї.

На сьогоднішній день ЛОЦРЗН є однією з провідних установ в Україні в системі охорони репродуктивного потенціалу населення.

Обласним центром налагоджена ефективна співпраця з міжнародними гуманітарними організаціями: з 2006 року Львівський обласний центр репродуктивного здоров'я є провідною базовою установою з реалізації Проекту «Разом до здоров'я», який впроваджується в області в результаті

перемоги в національному конкурсі, оголошеного МОЗ України та Агентством США з міжнародного розвитку. Метою проекту є покращення надання послуг з планування сім'ї та репродуктивного здоров'я.

Під час проведення Всеукраїнського тижня планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я в області заплановано проведення низки заходів. Зокрема: Круглий стіл «Безпечне материнство та відповідальне батьківство», семінар з репродуктивного здоров'я, День відкритих дверей (інформаційна акція для населення «Тиждень сімейного та індивідуального консультування»), проведення тренінгів для молоді (спільно з фондом «Салюс»), проведення конкурсу фотографій «Мій погляд на сім'ю» (спільно з гендерним фондом імені Н.Кобринської, показ мотиваційного ролику «Разом плануємо сім'ю» перед трансляцією художніх фільмів [7]. 12 квітня 2010 року підписано Меморандум про співробітництво між Львівською обласною державною адміністрацією та Благодійною організацією „Фонд Святого Христофора для дітей, що потребують особливої опіки у Львові” (Нідерланди, Україна).

ВИСНОВКИ

Враховуючи те, що вплив довкілля на народжуваність є вагомим негативним фактором здоров'я населення, стимулятором смертності, важливо активізувати розробку і реалізацію заходів, спрямованих на поліпшення ситуації. Слід об'єднати зусилля медиків, економістів, соціологів, екологів, пересічних громадян, благодійних організацій, тощо у вирішенні зазначених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії та практики) : моногр. / В. І. Куценко; [за ред. Б. М. Данілішина]. — Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект Поліграф», 2008. — 818 с.
2. Либанова Э. Трудовой потенциал: проблемы статистической оценки / Э. Либанова, Е. Палий / Вестник статистики. — 1990. — №3. — С. 10—15.
3. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України. Інститут регіональних досліджень; [ред. М. І. Долішній]. — Львів, 2001. — 700 с.
4. Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз і прогноз / Л. Т. Шевчук. — Львів, 2003. — 489 с.
5. Аніщенко С. У Київському міському пологовому будинку № 3 7 жовтня 2009 року: [Електронний ресурс] / С. Аніщенко. — Режим доступу : <http://www.photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=293713>.
6. В ніч з 25 на 26 квітня 1986 р. сталася найбільша ядерна техногенна катастрофа в світі - аварія на Чорнобильській АЕС, розташованій на півночі Київської області: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.meteoprog.ua/ru/newsweather/news/4742.htm>.
7. Гончарук О. Всеукраїнський тиждень планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я [Електронний ресурс] / О. Гончарук. — Режим доступу : <http://www.medicalaw.org.ua/novini/article/30/>.
8. Гончарук О. Начальник ГУОЗ ЛОДА С. Федоренко перевіряв роботу Жовківської центральної районної лікарні : [Електронний ресурс] / О. Гончарук. — Режим доступу : <http://www.uoz.lviv.ua/images/>.
9. Піклування про матір та дитину – обов'язок держави [Електронний ресурс] // Ваше здоров'я. — 2010. — № 20 (847). — Режим доступу : <http://www.vz.kiev.ua/med/20-06/3.shtml>.
10. Серов В. Н. Профілактика ускладнень вагітності та пологів [Електронний ресурс] / В. Н. Серов. — Режим доступу : <http://aandd.com.ua/?p=780>.